

Годишњак Центра за црквене студије

Година **III**

Број **3**

Центар за црквене студије
Ниш, 2006.

ЦРКВЕНЕ СТУДИЈЕ / CHURCH STUDIES

ISSN 1820-2446

Издавач

Центар за црквене студије, Ниш

Редакција

др Ангелики Деликари (Солун), **др Вера Георгиева** (Скопље),
др Иван Христов (Пловдив), **др Ростислав Станков** (Софија),
dr Aleksandar Naumov (Венеција), dr Olga Loseva (Москва),
др Бранислав Тодић (Београд), **др Борис Брајовић** (Никшић),
др Предраг Матејић (Колумбус), **др Слађана Ристић-Горгиев** (Ниш),
мр Владимир Цветковић (Ниш), секретар

Уредник

Др Драгиша Бојовић (Ниш)

Адреса

*Центар за црквене студије
18000 Ниш, Обреновићева бр. 20
Србија
телефон: 063 847 84 99
e-mail: bodra@ptt.yu
vcvetkovic@bankerinter.net
www.crkvenestudije.org.yu
жиро-рачун: 160-19684-97*

*Графичко решење назива часописа
Свјетозар Пајић Дијак*

*Илустрација на корици
Заставица у дечанском Четиоројеванђељу
(последња четвртина XIV века, бр. 6)*

*Универзална децимална класификација
Весна Ристић*

*Штампа
ПУНТА, Ниш*

*Тираж
500 примерака*

Радови се рецензирају.

Ружица Бајић
Београд - Србија

ДРУШТВЕНО-ИСТОРИЈСКИ ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ ПРОМЕНЕ СТАВОВА ПРЕМА БОГОСЛУЖБЕНИМ ЈЕЗИЦИМА И УТИЦАЈ СТАВОВА НА ПРОМЕНУ ОВИХ ЈЕЗИКА

Апстракт: Након увода, у коме се износи ситуација паралелне употребе два језика у богослужењу у Српској православној цркви и постојање мноштва ставова према оваквој ситуацији, у раду се посматра промена ставова према богослужбеним језицима у Српској и Руској православној цркви са становишта теорије ставова према језику, настојањем на употреби друштвено-историјског приступа променама у богослужбеним језицима и промена самих ових језика.

Кључне речи: ставови према језику, богослужбени језик, промена ставова према језику, друштвено-историјски приступ проучавању промена богослужбеног језика и ставова према њему, језичко планирање.

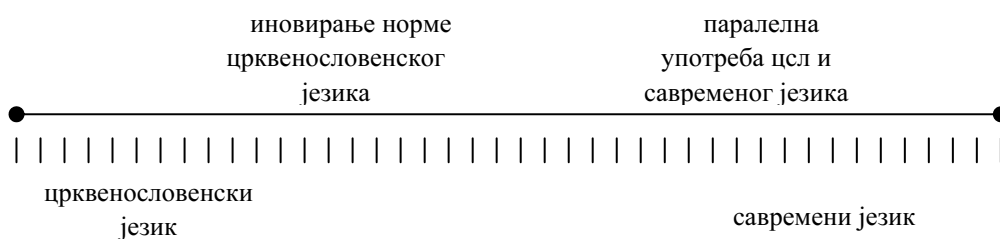
Увод

Ситуација паралелне употребе црквенословенског и савременог српског језика у православним храмовима траје већ више од једног века. Таква је ситуација необична ако имамо у виду принцип језичке економије, већ утврђен у лингвистици (в. Бодуен де Куртене 1988, 89; Бугарски 1995, 140), па нас је навела на истраживање ставова према богослужбеном језику, како савременог српског, који се користи све више, тако и црквенословенског (прецизније рускоцрквенословенског, јер се ради о руској редакцији словенског језика), који је у богослужбеној употреби од тридесетих година осамнаестог века. Такође је занимљива и чињеница да је у богослужбеној употреби у Српској православној цркви (у даљем тексту СПЦ) трећи језик – српскоцрквенословенски, био најдуже у употреби, док се данас више готово и не помиње.

Будући да је и у Руској православној цркви (у даљем тексту РПЦ) било промена богослужбеног језика кроз историју, мада не у смислу преласка на други језик као код нас, него у смислу промене у самом језику, тачније, у богослужбеним књигама, истраживали смо и ставове према богослужбеном језику припадника ове Цркве. Иако у РПЦ не постоји званична дозвола коришћења савременог (руског) језика у богослужењима, било је покушаја да се то учини, што је оправдано различитим ставовима, нарочито у периоду пре Октобарске револуције.

Ставови према богослужбеним језицима и у једној и у другој Цркви веома су бројни. То су ставови за превођење или против превођења црквенословенског на савремене језике (руски или српски), изношени најчешће у виду полемика с једне стране бранилаца црквенословенског, а с друге – заговорника превођења и избацивања црквенословенског језика из богослужбене употребе. Они су

систематски и хронолошки већ обрађени¹, тако да их овде нећемо износити, будући да се могу наћи у наведеној литератури о томе. Мишљења која представници ових двеју група износе јесу материјал на једној скали (в. слику)² која иде од строгог чувања црквенословенског језика, преко његовог мењања и спорадичног и умереног коришћења српског/руског језика у богослужењу, па до потпуног преласка на савремене језике и изbacивања црквенословенског из богослужбене употребе.

Слика: Оријентациона скала приказивања ставова према богослужбеним језицима СПЦ и РПЦ

Са становишта теорије ставова према језику

Познато је да је истраживање ставова важно првенствено због изграђивања одређене језичке политике и језичког планирања, као и то да је мењање ставова веома важан део формалне или скривене агенде језичког планирања (в. Baker 1992, 5), нарочито када је у питању језик који се бори за опстанак (в. опширније Бајић-Кончаревић 2005, 363-364). Мислим да већ можемо рећи да се црквенословенски језик данас помало бори за опстанак. Језичка политика по питању богослужбеног језика код нас не постоји, јер се свештенослужитељи сами слободно одлучују на ком ће језику богослужити. Истина, многе богослужбене књиге нису преведене на српски језик. Али, то су књиге које се користе ређе. Оне које се најчешће користе преведене су и у веома широкој су употреби, тако да онај ко на богослужења не долази тако често готово да неће више ни чути црквенословенски језик или ће га чути у мањој мери него српски стандардни језик. То наравно зависи од храма до храма, односно, управо од тога који се од ова два језика у одређеном парохијском храму или манастиру преферира, а тиме и више користи.

Ставови према језику су "урастали у друштвени контекст", и "уз сву своју карактеристичну постојаност ипак се мењају током времена, учествујући у ширим друштвеним променама" (Бугарски 1996, 107). Из овог разлога, изучавање историје ставова према језику, аналитичка евалуација и интерпретација узрока промене (в. Baker 1992, 98) у нашем случају (као и уопште) веома је занимљива. Овај приступ, тј. приступ историјске анализе јесте најважнији комплементарни приступ промени ставова поред социјално-психолошког. Први приступ истражује друштвене узроке промене ставова, док други више обраћа пажњу на индивидуалне промене или промене ставова неке мале групе људи (Baker 1992, 99). Треба знати, међутим, да је улога историјских фактора у формирању и мењању ставова једно недовољно

1 В. Кончаревић 1996, Кончаревић 1997, Бајић 2004. и Бајић-Кончаревић 2005. - за ставове према богослужбеним језицима у СПЦ и Балашов 2001. за исте ставове у РПЦ.

2 У графичком приказу користимо скраћеницу *цсл* за *црквенословенски* и *бсл* за *богослужбени*.

покривено подручје у социолингвистичким истраживањима (в. Ryan and Giles 1982, 164). У случају богослужбеног језика СПЦ и РПЦ, кроз овај рад покушавамо да га покријемо, нарочито зато што у СПЦ за тим постоји и реална потреба, изграђивање језичке политике, које до сада није постојало.

Најпре ћемо поновити и проширити већ утврђене законитости које се тичу промена ставова према неком језику (в. Бајић-Кончаревић 2005, 364), додајући након сваке од ставки пример или претпоставку која је у вези са променом ставова према црквенословенском или српском стандардном језику у функцији богослужбеног језика.

- *Обично се теже прихвата промена која се намеће него она за коју постоји слобода избора.* Тако је за наметнуту промену српкословенског у рускословенски код нас с једне, као и промену богослужбених књига у Русији (о томе в. ниже) с друге стране – требало дуже време, поготово у појединим местима или подручјима. Сада, када слобода избора богослужбеног језика код нас постоји, прихватање промена је неосетно и безболно.

- *Промене се, по правилу, јављају полако и постепено.* Доказ за ово имамо у томе што стање употребе два богослужбена језика код нас траје релативно дуго, тако што се делови који су преведени на српски језик убацују у богослужбену употребу полако, из године у годину, у зависности од тога кад се која богослужбена књига преведе, кад је који храм или манастир набави, навикне се на њену употребу и сл.

- *Промена се лакше јавља када помаже некој друштвеној интеграцији,* тј. када, прихватањем неког става према језику, људи лакше бивају примљени у заједницу којој теже. У зависности од тога да ли неки верник тежи интеграцији са монашком заједницом у којој се више употребљава црквенословенски богослужбени језик, на пример, или са неком парохијом у великом граду која преферира српски стандардни језик у богослужбеној употреби - он ће имати позитиван или негативан став према једном или другом богослужбеном језику. Исти пример може да се примени и на следећу ставку у вези са променом ставова према језику.

- *Када друштвена, политичка, економска и културна околина подржава неки језик, и став према њему ће се вероватније и брже променити у позитивном смислу.*

- *Учењем неког језика може се променити став према њему, поготово ако се у установи у којој се учи негује позитиван став према том језику (утицај школе).* Ово важи само за учење црквенословенског језика и сматрамо да је можда и најбитнији услов неговања позитивног става према овом богослужбеном језику. Међутим, и негативан став према неком језику може да се формира управо учењем тог језика. На пример, учење црквенословенског језика за ученике богословија може да представља и непотребан терет уколико они сматрају да треба прећи на употребу српског стандардног језика у богослужењу, или уколико је настава овог језика некавалитетна.

- *Више знања о култури, друштвеној организацији, политици и образовању народа носиоца одређеног језика, може да промени став према том народу, а тиме и према његовом језику и обрнуто.* У нашем случају, овде би одлучујућу улогу за јачање позитивног става према црквенословенском језику одиграло, у ствари, познавање историје нашег народа и историје Цркве, затим познавање обима и садржаја богослужбених књига и сл. Такође, ако неко, на пример, има негативан став према Србима или Русима као народу, а члан је једне од ових Цркава, преферираће црквенословенски језик као "неутралнији".

• *Чешће коришћење неког језика може променити став према њему у позитивном смислу.* С овим у вези је чешће присуствовање на богослужењима, па, ако се на њима више слуша српски стандарни језик, и став према њему ће бити позитивнији и обратно.

• *Повезивање неког језика са позитивним и пријатним контекстима у којима је овај коришћен такође мења став према том језику.* У нашем случају важно је можда који језик је слушан на богослужењима у првим данима активног црквеног живота, односно уласка у веру, који обично остају најдуже и најдубље у сећању.

• *Улога мас-медија* такође је велика када је у питању промена става. Будући да ово није тема која се на мас-медијима разматра (бар за сада), не можемо ни навести пример потенцијалне промене става услед овог фактора.

• *Извор промене може бити и узор, односно имитација неког узора* (прихватање става оног ко је узор). Узори чланова Цркве могу бити различити, почевши од неког узора из прошлости (о којем се сазнаје из литературе), преко људи из најближе околине, најчешће свештеника, вероучитеља итд., до оних људи (или само једне особе) са којима је повезан први контакт са православном вером и првим одласцима на богослужења (било да је у питању неко из породице или неки пријатељ, вршњак и сл.).

• *Ставови се мењају када се тежи конзистентности и логичности у систему ставова, када у ставу постоје неке компоненте које се не слажу.* Ово је у вези са ставом према Цркви уопште и другим елементима који се ње тичу, те, на пример, они који теже складу са данашњим временом и прилагођавању модерном човеку, вероватно ће већином тежити позитивном ставу према савременом језику и обратно.

• *Потребе за успехом, наградом и сл.* такође могу утицати на промену ставова према језику. Евентуално би код ученика богословија могла постојати ова потреба за успехом и наградом од стране професора црквенословенског језика, или код искушеника у манастирима (од стране игумана/игуманије) па да због тога и њихов став према овом језику буде промењен. Промена овде, наравно, може ићи и у позитивном и у негативном смеру, што зависи од особе, њеног познавања овог језика и способности за његово учење.

• *Човекове индивидуалне особине* утичу на промену његових ставова (неко је отворенији према промени, неко не и сл.). Постоји тенденција мењања ставова са узрастом³, што је утврђено у неким истраживањима (в. Baker 1992, 41), али је она првенствено везана за друштвене, а не за психолошке промене. У нашем случају не можемо утврдити да ли постоји оваква тенденција мењања ставова, али индивидуалне човекове особине свакако могу утицати на промену става према једном од два разматрана богослужбена језика.

• *Активни покушај да се промени нечији став јесте убеђивање* (persuasion) и најуспешније се став мења када се покушај убеђивања усмери на његову функцију. Ово је веома важно будући да функције ставова могу бити различите. У нашем случају најзаступљеније функције ставова јесу: да се помогне разумевању богослужбеног текста – с једне стране, и да се задрже елементи узвишеног и мистичног у богослужбеном догађају - с друге. Помажући, односно убеђујући у једно или друго, помажемо позитивном ставу према српском стандардном језику (у првом случају) и црквенословенском (у другом случају).

---

3 Овде се мисли на узраст, године код једне особе.

С обзиром на то да је свака измена у вези са језиком тешка за прихватање, јер се често везује за погоршање и пропадање (в. Кристал 1995, 4), промена ставова према богослужбеном језику могла би да има ту функцију да помогне да се лакше прихвате било какве промене у вези са овим језиком, дакле, и оне које би се заснивале на очувању црквенословенског језика, и оне које би настојале заменити овај језик савременим.

Главна питања која се постављају када су у питању промене ставова јесу: *ко* обично утиче на промену става, *које ситуације* се повезују са променом и *како* се промена појављује. У следећем делу рада, у коме ћемо представити друштвено-историјске узроке промене богослужбеног језика у СПЦ и РПЦ, а кроз то и неке од ставова према богослужбеним језицима (српскословенском, рускоцрквенословенском, руском и српском) пронаћи ћемо неке одговоре на ова питања.

Друштвено-историјске околности у којима постоји тенденција промене богослужбеног језика

Најбитнији фактор у историји СПЦ и историји Срба уопште који је утицао на промену богослужбеног језика биле су честе *неповољне историјске околности*, које су у неким периодима онемогућавале рад на преписивању, штампању и чувању књига, а са њима и језика којим су те књиге писане. Ту спадају најпре пустошења Турака у областима под њиховом влашћу, тако силна да је народ на нашим просторима, као што је познато, био приморан на познату велику сеобу. Свакако да је у оваквим условима, кад су и многи манастири, главни преписивачки центри и чувари богослужбених књига, били уништени, а с њим и њихови архиви у којима су се чувале књиге и рукописи – немогуће било наставити рад на преписивању, штампању и сл. и сачувати књиге.

Затим, опет у вези са неповољним историјским околностима, ту је и долазак грчких архијереја и свештенства (тзв. фанариота) 1766. године и њихово, добрим делом успешно настојање да уведу богослужења на грчком језику у нашим крајевима (в. Марјановић 2001, 196, 212), као један од можда најбитнијих узрока промене богослужбеног језика.

Још један битан фактор у историји СПЦ када је у питању промена богослужбеног језика били су *узори и ослонци*, тачније тежња ка интеграцији са народом који представља ослонац и узор у одређеном периоду. Ово је у вези са *интегративним* ставовима према језику, који су мотивисани жељом да се буде попут репрезентативних чланова који говоре језиком који је у питању (в. Baker 1992, 32). Тако су, на пример, велику улогу кад је у питању богослужбени језик, одиграле блиске везе са Русијом, којој се српски народ обраћао за помоћ и сарадњу у чувању Православља током XVIII века, јер је под влашћу Аустрије један део народа био стално изложен настојањима да се приволи на унију са римокатолицима (в. Марјановић 2001, 187-188) и да се германизује.

У конкретном смислу повезивања са Русима, најзначајнија је била делатност митрополита Мојсија Петровића (1713-1730), чијим су настојањем у Београду и Карловцима отворене школе "које су постале расадник руског културног утицаја у српском народу" (Веселиновић 1966, 31).

За време наследника митрополита Мојсија Петровића – митрополита Вићентија Јовановића (1731-1737) догађа се и конкретан и званичан прелазак у богослужењу и књижевности са српскословенског на рускоцрквенословенски језик, након јаког утицаја руских учитеља Максима Суворова, а после њега Емануила

Козачинског и неколицине других (в. Веселиновић 1966, 33). Прве књиге на руско-словенском, иначе, стигле су код нас још раније, 1693. године (в. Руварац 1888, 759).

У Руској православној цркви пак није било замене језика језиком, јер је богослужбени језик тамо био увек један исти - рускоцрквенословенски, али је у самом овом језику долазило до промена, и то не спонтаних, већ вршених стручном интервенцијом на богослужбеним књигама (тзв. редиговање богослужбених књига). Овде, дакле, не можемо говорити о факторима који доводе до промене богослужбеног језика, већ о факторима који узрокују интензивирање, односно прекидање рада на богослужбеним књигама, у циљу ревизије језика у њима у смислу његовог бољег разумевања. Наравно, ови фактори најпре и доведу до промене става према богослужбеном језику.

Први од њих опет су *историјско-политичке околности*. Наиме, највећа ревизија богослужбених књига, која се догодила у XVII веку, у време патријарха Никона, историјски се поклапа са присаједињавањем Украјине Русији, што доводи и до праве експанзије југозападноруске културе (в. Успенский 1994, 106). Добијене су новопечатане књиге (новопечатне књиге), чија је појава изазвала противљења и раскол у Цркви. Тада се и ситуација диглосије у Русији мења у ситуацију билингвизма, те се тако јавља и потреба превођења са црквенословенског на руски језик, што раније није био случај (в. Успенский 1994, 104).

Још један фактор који интензивира или прекида рад на богослужбеном језику јесу *догађаји у самој Цркви*. Они могу бити позитивни и негативни. Као позитиван фактор јавља се *обновљено интересовање према богослужењу и литургијском богословљу*, које узрокује интензивнији рад на исправљању књига, као и неким покушајима превођења. Негативни фактор, који зауставља рад на богослужбеном корпусу у Русији, јесте *раскол* у Цркви. Најпре је овај рад, који је до тада већ био постао традиционалан, био заустављен староверским расколом, а нешто касније (у XX веку), био је поново заустављен, овај пут револуцијом и једним новим расколом – појавом тзв. "Живе Цркве"⁴.

Промена или ревизија богослужбеног језика повезана је, дакле, са променом ставова према њему. Они се пак мењају услед догађаја у самој Цркви, као што смо већ видели, и општих историјско-политичких прилика. По правилу, у време тешко за Цркву, као што је било револуционарно време у Русији, или, на пример, поменуто време препуно неповољних историјских и политичких околности које су биле задесиле српски народ и у XVIII веку и сл. – ојачавају у њој она стремљења и настројења која се залажу за чување свега старог и Црква тада теже прихвата промене, а тиме и промене у вези са језиком. Када се пак прилике мењају у корист Цркве, у смислу да се Цркви даје већа слобода, може да се промени и однос и став према богослужбеном језику и богослужењу уопште. Рецимо, у време комунизма, када је већина црквених активности ван самог храма била забрањена, богослужење је било једина школа за хришћанско просвећивање и учење о основним верским истинама. Због тога је тада је било много важније да верницима језик богослужења буде разумљив. Од краја осамдесетих година XX века, када је Црква добила слободу

---

4 Ради се о појави такве црквене фракције у РПЦ, маја 1922. године, која је уживала подршку органа совјетске власти, чије су присталице одлучиле да преузму иницијативу у области литургијских реформи. То је резултирало компромитовањем на дуже време и саме идеје о било каквим интервенцијама у богослужењу, њеним асоцирањем са црквеним "обновљенством" у свести оних који су остали верни у то време од совјетских власти гоњеној Патријаршкој или Тихоновој (по тадашњем патријарху Тихону) Цркви.

издаваштва, организовања предавања, учествовања на медијима, веронауку у школама итд. – богослужење никако више није једини начин да се народ учи вери, те овај аргумент није више тако значајан као некад. Неке тенденције у Цркви (а тиме и позитиван/негативан став према мењању богослужбеног језика) често су аналогне изменама у државној политици (нпр. јачање конзервативних тенденција 1907. године – в. Балашов, 208). Што се тиче политичких интереса који су у вези са променама става према богослужбеном језику, сетимо се најпре борбе за словенски и против словенског богослужбеног језика још за време св. Методија, која је првенствено била политичка борба. Такође и већ поменути настојања фанариота да наметну грчки богослужбени језик. Затим, у Руској православној цркви, најизраженија потреба за матерњим богослужбеним језиком почетком XX века била је код Украјинаца, и иначе склоних тежњи ка политичкој самосталности.

Став према Цркви уопште, тј. "преокрет у самосазнању и самопоимању Цркве" у целини, посебно еклисиологије (в. Шмеман 1997, 322, 331) – мења или може да промени став према богослужбеном језику. Црква је, свакако, у свом интересу (који је, у ствари, интерес народа) дужна да прати промене у свету, да даје одговоре свакој новој генерацији која поставља увек по нечему другачија питања и проблеме и то треба да се одрази и у њеном језику. Наравно да никако не сме да се отуђи од језичког блага сакупљаног вековима (в. Папатанасију 2002, 73).

На крају, добро познавање изворног језика црквеног текста веома је важно за озбиљне богословске студије. Па ипак, Црква мора бити спремна да у исто време да своје сведочење у задовољавајућем новом и можда неочекиваном облику. Његови корени леже у далекој прошлости, али гране морају цветати у садашњости и припремати плодове за будућност (Папатанасију 2002, 73).

Питање је, дакле, *на који начин и у чему првенствено Црква види своје сведочење – да ли више у чувању старог или више у што бржем прихватању новог*, како би могла да даје одговоре новим генерацијама. Од овога зависи и став према језику.

Такође је могуће да на став према богослужбеном језику (као, уосталом, и језику уопште) и његовом мењању, утиче и *критеријум преовладавајућег укуса* времена у коме се неки народ налази.

У време када је у богослужбеној и књижевној употреби код нас преовладао рускоцрквенословенски језик – владало је веровање да је то оригинални старословенски језик [в. Ивић 1974, 164-165), дакле, језик св. Кирила и Методија, те је због тога он лакше и прихваћен, као и због потребе приближавања Русији у време опасности од германизације и унијаћења Срба под владавином Аустро-Угарске. Данашње пак потребе, услови живота, као и уопште садашње време, у коме је *идеја тајне и тајности*, као и приближавања прошлости (посебно далеке, као што је време св. Кирила и Методија) - код многих изгубила на значају – утицали су на тежњу према потпуном разумевању молитава, а тиме, следствено, и према стандардном језику у богослужењу. Супротно томе, и у овом модерном времену није реткост ни да се управо *прибегава* тајни и мистици, да кажемо – својеврсном бекству од "сурове садашњости", па они који имају овакве потребе, претпостављамо да ће више волети и црквенословенски богослужбени језик.

У наше време они који тек улазе у Цркву нису, као раније, из побожних породица, у којима је молитва редовно била упражњавана, па је прво упознавање са вером било стечено у сопственом дому. Млади се данас уче вери на друге начине и на другим местима, а посебно им у томе помажу молитвеници. Више се не штампају молитвеници (који служе за употребу код куће, у личној молитви) на

црквенословенском, већ углавном на српском језику (раније су били само на црквенословенском, а затим је било молитвеника са црквенословенским језиком и преводом на српски језик паралелно), па се основне молитве (*Оче наш*, *Богородице Дјево*, *Символ вере...*) најпре науче на српском језику, чак иако се у храмовима певају на црквенословенском⁵. Занимљива појава, примећена у разговору са људима различитих генерација, да они који су се молитви учили код куће, у чијим је породицама била сачувана побожност и упражњавана молитва (данас већином средовечни и старији људи), знају молитву *Оче наш* на црквенословенском језику ("сећају се из детињства"), док је на српском не знају. Обрнута је ситуација код младих, који, по правилу, науче ову молитву првенствено на српском језику, на ком је и сасвим савладају, док је на црквенословенском могу, али и не морају знати. У новијој химнографији код нас више и нема верзија на црквенословенском језику (нпр. тропар и кондак једном од најновијих српских Светитеља – Николају Велимировићу, написани су и певају се на српском језику). То није случај само са најновијом химнографијом, јер имамо примера и из ранијег времена (в. Дакић, 1919).

Дакле, и *верска ситуација у породици и однос државе и Цркве према основним богослужбеним књигама (у смислу рада на њиховом превођењу, штампању и дистрибуцији)* утичу на изграђивање става према богослужбеном језику, као и на његово мењање.

Закључак

Тенденција промене богослужбеног језика и ставова према њему, посматрано кроз друштвено-историјску призму, јавља се, дакле, услед:

- неповољних историјско-политичких околности,
- тежње за интеграцијом (узори и ослонци),
- догађаја у самој Цркви (позитивних, тј. обновљено интересовање према богослужењу и литургијском богословљу, и негативних - као што је раскол у Цркви),
- критеријума преовладавајућег укуса (*за* идеју и *против* идеје тајне и мистичности) и
- верске ситуације у породици и односа државе и Цркве према основним богослужбеним књигама (у смислу рада на њиховом превођењу, штампању и дистрибуцији).

Ова кратка "шетња" кроз историју може бити од користи у изграђивању даље језичке политике када је у питању богослужбени језик СПЦ, добрим делом и радом на формирању ставова према богослужбеном језику. Пре тога само треба јасно одговорити на нека питања. Пре свега, да ли су садашње историјско-политичке околности код нас довољно неповољне да не би требало да се ради на језичком планирању у оквиру СПЦ, или смо у много повољнијем положају него што је СПЦ била некад? Са ким тежимо да се интегришемо, тј. ко су наши узори и ослонци данас? Да ли су догађаји у самој Цркви данас претежно позитивни или претежно негативни? Који је преовладавајући укус данашњег поколења? Какво је стање породице када је у питању вера? И, коначно, да ли се држава и Црква довољно пажљиво односе према богослужбеним књигама, које су и једно од наших највећих националних блага?

---

⁵ Тачније, у неким храмовима певају се на црквенословенском, а у неким не, него се читају, и то на српском.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајић 2004. – Р. Бајић, *Социolingвистички аспекти преференције црквенословенског или стандардног српског језика у својству богослужбеног језика Српске православне цркве. Магистарски рад*. Београд 2004, 422 стр.
- Бајић-Кончаревић 2005. – Р. Бајић, К. Кончаревић, *Рецепција црквенословенског језика у српској говорној и социокултурној средини: савремено стање и импликације за језичку политику Цркве*. Црквене студије, Ниш 2005, бр. 2.
- Baker 1992. - С. Baker: *Attitudes and Language*. Clevedon 1992.
- Балашов 2001. - Н. Балашов: *На путу к литургијском узрађеном језику*. Москва 2001.
- Бодуен де Куртене 1988. – Ј. Бодуен де Куртене, *Лингвистички списи*. Нови Сад 1988.
- Бугарски 1995. - Р. Бугарски: *Увод у општу лингвистику*. Београд 1995.
- Бугарски 1996. - Р. Бугарски: *Језик у друштву*. Београд 1996.
- Веселиновић 1966. - Р. Веселиновић: *Историја СПЦ са народном историјом*. Уџбеник за 5. разред српских православних богословија, књига 2 (1766-1945), Београд 1966.
- Дакић 1919. – В. Дакић: *Богослужбени језик православне цркве*. Српска црква, Сарајево 1919, I, 5/6, стр. 138-140.
- Ивић 1974. - П. Ивић: *Српски народ и његов језик*. Београд 1974.
- Кончаревић 1996. – К. Кончаревић, *О богослужбеном језику Српске Цркве у прошлости и данас*. Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд 1996, књ. 25/2, стр. 57-66.
- Кончаревић 1997. – К. Кончаревић, *Расправе о богослужбеном језику код Срба (1868-1969)*. Српски језик, Београд - Никшић 1997, бр. 1-2, стр. 197-211.
- Кристал 1995. – Д. Кристал: *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*. Београд 1995.
- Марјановић 2001. – Ч. Марјановић: *Историја Српске цркве*. Београд 2001.
- Папатанасију 2002. - А. Папатанасију: *Језик света / језик Цркве. Авантура споразумевања или сукоб*. Видослов, Требиње 2002, 25, стр. 67-74.
- Руварац 1888. - Д. Руварац: *О језику српске Цркве*. Хришћански весник, Београд 1888, X, 9, стр. 752-761.
- Ryan and Giles 1982 - Ryan, E. B. and Giles, H.: *The Social Psychology of Language 1., Attitudes Towards Language Variation – Social and Applied Contexts*. London 1982.
- Успенский 1994. - Б. А. Успенский: *Краткий очерк истории русского литературного языка (XI – XIX вв.)*. Москва 1994.
- Шмеман 1997. - А. Шмеман: *Евхаристија као Света Тајна Причешћа*. У: Ј. Србуљ (ур.), *О литургији*, Београд 1997, стр. 321-334.

Ружица Баич

**СОЦИАЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ИЗМЕНЕНИЯ
ВЗГЛЯДОВ НА БОГОСЛУЖЕБНЫЕ ЯЗЫКИ И ВОЗДЕЙСТВИЕ ВЗГЛЯДОВ
НА ПЕРЕМЕНУ БОГОСЛУЖЕБНЫХ ЯЗЫКОВ**

В работе рассматриваются возможные изменения ситуации параллельного употребления двух богослужебных языков в Сербской Православной Церкви на основании наблюдений взглядов на богослужебные языки Сербской и Русской Православных Церквей и их изменений в соответствии с закономерностями, раскрытыми в теории взглядов на языки. Применением социально-исторического подхода, сравнительно редко используемого в социолингвистических исследованиях, выявляются основные причины перемены богослужебных языков (в СПЦ). В заключении статьи предлагаются возможные пути устройства языковой политики, которая могла бы настаивать и на сознательной поддержке некоторым взглядам, в зависимости от общественно-политических и исторических обстоятельств, в которых протекает жизнь Сербской Православной Церкви, а также ее интересов.